

200 AASTAT KUNSTIHARIDUST EESTIS

TARTU ÜLIKOOI JOONISTUSKOOI 1803–1893

200 JAHRE KUNSTLEHRE IN ESTLAND

ZEICHENSCHULE DER UNIVERSITÄT TARTU 1803–1893

Universität Tartu

200 JAHRE KUNSTLEHRE IN ESTLAND
ZEICHENSCHULE DER UNIVERSITÄT TARTU 1803 - 1893

Kunstmuseum der Universität Tartu
Kunstmuseum Tartu

Ausstellung Dezember 2002 - Mai 2003

Zusammengestellt von Inge Kukk, Epp Preem

Tartu 2002

Tartu Ülikool

200 AASTAT KUNSTIHARIDUST EESTIS
TARTU ÜLIKOOLI JOONISTUSKOOL 1803 -1893

Tartu Ülikooli Kunstimuuseum
Tartu Kunstimuuseum

Näitus detsember 2002 – mai 2003

Koostanud Inge Kukk, Epp Preem

Tartu 2002

Tõlge saksa keelde - Imbi Pelkonen
Korrektuur - Tartu Ülikooli Kirjastus
Fotod - Andres Tennus
Kaanekujundus ja makett - Anne Arus

Übersetzung ins Deutsche - Imbi Pelkonen
Korrektur - Tartu Ülikooli Kirjastus
Fotos - Andres Tennus
Buchdeckelgestaltung und Layout - Anne Arus

Kataloogi koostamist on toetanud
Eesti Vabariigi Kultuuriministeerium

Gedruckt mit Unterstützung des
Kulturministeriums der Republik Estland

© Tartu Ülikool
Tõravere Trükikoda 2002
ISBN - 9985-4-0296-0

Sisukord *Inhaltsverzeichnis*

Karl August Senff ja kunstiõpetuse algus Tartu Ülikoolis	<i>Inge Kukk</i>	6
Rännakud kui kunstihariduse koostisosa	<i>Inge Kukk</i>	10
August Matthias Hageni reisipäevikud 1821-1822	<i>Epp Preem</i>	11
<i>Zeichenschule der Universität Tartu 1803-1893</i>		16
Õpilaste nimestik <i>Verzeichnis der Schüler</i>		21
Kataloog <i>Katalog</i>		23
Joonistusõpetajad		
<i>Die Zeichenlehrer</i>		24
Joonistamise algõpetus		
<i>Einführung in die Zeichenlehre</i>		30
Valguse ja varju kujutamine lilledel ja viljadel		
<i>Darstellung von Licht und Schatten auf Blumen und Früchten</i>		34
Maastiku joonistamise algõpetus		
<i>Zeichenlehre für Anfänger im Landschaftszeichnen</i>		38
Antiigistuudium ja figuuri joonistamine		
<i>Studium der Antike und die Lehre des Figurzeichnens</i>		42
Maalimise õpetus: lilled ja viljad		
<i>Malunterricht der Blumen und Früchte</i>		46
Maastiku kujutamine natuuri järgi		
<i>Darstellung der Landschaft nach der Natur</i>		52

Karl August Senff ja kunstiõpetuse algus Tartu Ülikoolis

1802. aastal taastati õppetegevus Tartu Ülikoolis, mis oli katkenud peaaegu sajandiks Eesti ala üleminekul Rootsi riigi koosseisust Venemaa alla. Ehkki poliitiliselt küll Venemaaga seotud, kuulusid Balti provintsid vaimselt saksa kultuuriruumi, mille aadli ja haritlaste seas valitses saksa keel ja meel. 18. sajandi lõpukümnenditel kandsid saksa kultuuri mõju ning valgustus-, humanismi- ja romantismiideid sellesse Euroopa kultuurikeskustest kaugele jäävasse maanurka eelkõige Baltikumi tööle asunud saksa koduõpetajad, pastorid jt. Ülikooli taasavamine oli pöördepunkt paikkonna kultuurilises arengus ning mõne aastakümnega kujunes Tartu üheks Vene Keisririigi väljapaistvamaks teadus- ja hariduskeskuseks.

Teadusliku ettevalmistuse kõrval, mida pakkusid ülikooli neli teaduskonda, võisid üliõpilased võtta tunde ka ratsutamises, vehklemises, tantsus, muusikas ja joonistamises. Valgustusaja ideaaliks oli igakülgset haritud ja hästikasvatatud inimene, kes pidi tundma nii kõnekunsti kui ka suutma väljendada oma mõtteid kirjas ja kunstiloomingus. Eriline tähtsus hea maitse kasvatamises ja hariduse parandamises oli kunstikasvatusel kõige laiemas tähenduses, milles

joonistusõpetus oli kõikide kunstiliikide alus. Sel eesmärgil viidi kunstiõpetus sisse ka Tartu Ülikoolis, kus sarnaselt Saksamaa valgustusaja hariduse lipulaeva, Göttingeni ülikooliga, rajati kunstikogud, anti praktilist kunstiõpet ja peeti loenguid. Seoses 1804. aasta koolireformiga muudeti gümnaasiumides joonistusõpetus kohustuslikuks ning ülikoolist sai kunstiõpetajaid koolitav keskus. Õpetajakutseks valmistuvate ning kunstiandega noorte kõrval vajasisid praktilist joonistusoskust aga ka teised teadusalad, eelkõige loodus- ja arstiteadused, et osata kujutada oma uurimistulemusi. Viimast tõendab Tartus dissertatsiooni kaitsnud tuntud vene kirurgi Nikolai Pirogovi mälestustekatkend: *tunnistan, et stiili huvides tõin vahel ohvriks sisu, kuid dissertatsioon 50 leheküljel koos arvukate joonistustega natuurist sai korralik. Loomulikus suuruses värvilised joonistused, mis ma olin teinud oma preparaatidest arterite kohal vahetult laipadelt, on veel tänaseni Tartu anatoomikumis.*

1802. aasta sügisel otsustas ülikooli kuratoorium kutsuda Saksamaalt *joonistamise ja vaselõike õpetajaks* kunstnik **Karl August Senffi (1770-1838)**, kes oli Tartuga seotud õe pere kaudu. K. A. Senff oli omandanud kunstihariduse tollase

kuulsuse Adam Friedrich Oeseri juhitud Leipzigi Kunstiakadeemias ning Dresdenis Christian Leberecht Vogeli eratundides.

Vogeli kunstiõpetust kirjeldab tema poeg ja Senffi õpingukaaslane: *ma olen tänulik oma isale, kes lubas küllalt palju vahetult looduses joonistada, mille tõttu ajastu loid maitse mulle vähem kahjulikku mõju sai avaldada. Isa kordas sageli, et kõigepealt tuleb õppida häid portreid maalima, millega saab elatist teenida ning alles seejärel, kui on talenti ja pealehakkamist, võib asuda ajaloolise teema juurde.*

K. A. Senffi säilinud looming annab tunnistust heast ettevalmistusest lille-, maastiku- ja portree-maalimises, mis oli küllaldaseks eelduseks tegutsemaks Tartus peaaegu 35 aastat eduka kunstiõpetaja ning arvukaid tellimustöid täitva vabakunstnikuna.

19. sajandi alguse kunstiõpetus põhines 17. sajandil väljakujunenud kunstiakadeemiate õppe-süsteemil, mille esimeseks astmeks oli ettevalmistav joonistamine. See seisnes gravüüride kopeerimises või lihtsamate objektide kujutamises, seejärel joonistati loodusmotiive ning kipsfiguure, kõige lõpuks figuuri modelli järgi, mis oli pigem kunstiakadeemiate kui ülikoolide joonistus-klasside ülesandeks. Kui joonistamine õpetas kujutama eseme vormi ja valgust-varju, siis aste edasi oli maaliõpetus, mis andis objektile elavust. Samuti olid kunstiõpetuses järjestatud erinevad žanrid, mille esimeseks astmeks oli natüürmort ja lillepilt, seejärel maastik, olustik, portree ja lõpuks kõrgeima astmena ajalootemaatika, mis hõlmas ka mütoloogilise, religioosse või allegoorilise süžee.

Ülikooli joonistuskool alustas tööd 1803. aasta sügisel Raekoja plats 6 asuvas nn vanas ülikoolihoones. Joonistusõpetaja pidi kahel tunnil nädalas õpetama joonistamise ja maalimise algtõdesid ning muretsema selleks vajalikke näidislehti, kipsmudeleid ja raamatuid. Tõenäoliselt töötas Senffi juures pidevalt umbes kümmekond õpilast. Euroopa kunstiakadeemiate haridustavasid järgides oli joonistuskooli õpilastel küllaltki suur individuaalse töötamise vabadus. Senffi ateljees õpipoisina elatist teeninud hilisem joonistuskooli õpetaja A. M. Hagen kirjutab seepeale rahulolematult: *nüüd anti mulle amet täiesti üle, kus ma pidin veel rohkem meistri graafikaplaate trükiks ette valmistama, mille tõttu vähenes minu aeg kunstiõpinguteks. Seejuures seisnes Senffi-poolne juhendamine vaid selles, et ta vahetas ühtesid eeskujulehti teiste vastu tegemata töö kohta kriitikat või korrekтуuri.*

Joonistuskooli kasvavat elujõudu näitab alates 1810. aastast kasutusele võetud ametlik nimetus *Zeichnen-Anstalt*, joonistuskool ning omaette eelarve ja õppematerjalide kogu loomine. Väikesest kunstihuviliste ringist oli saanud iseseisev kool, mida selle rajaja nimetas uhkusega *Tartu Kunstide Akadeemia maalimise ja joonistustoaks*.

Kunstiõpetuse metoodiliseks aluseks olnud eeskujude järgi töötamine ning praktiline vajadus uute näidislehtede järele ajendas võimekamaid õpetajaid koostama ise õppematerjale. Valgustusajal oli hoogustunud mitmesuguste joonistusõpetuse näidiste väljaandmine, millega

paistsid eriti silma Saksamaa kunstimetropoli Dresdeni kunstnikud J. Ch. Klengel, J. Ch. Reinhardt, Ch. A. Günther, A. Zingg jt. Kõik need olid Senffile kättesaadavad ka Tartus ning tõenäoliseks eeskujudeks oma õppematerjalide koostamisel. Õpetamise käiku ülikooli joonistuskoolis võimaldavad rekonstrueerida säilinud kuus Senffi näidisvihikut ning akvarelli, seepia või guaššiga maalitud natüürmordid ja lilled.

Algajale mõeldud esimesi käeharjutusi õpetavast Senffi vihikust on alles vaid üksikud lehed, mis tutvustavad erinevaid viirutusvõtteid ja lihtsama vormiga igapäevaseid esemeid. Näidised on trükitud algaja joonistaja esmast töövahendit - pliiatsit imiteerivas graafikatehnikas.

Mõnevõrra kõrgem aste oli lillede ja viljade kujutamine. Kolmest erineva raskusastmega lillede ja viljade näidisvihikust selgitab koostaja esimese eessõnas oma põhimõtteid. Kergendamaks kunstiõppija orienteerumist erineva raskusastmega näidislehtede suures hulgas, pakub ta valiku kodumaistest taimedest, mille abil saab õppida valguse ja varju nüansside kujutamist ning toonide harmoonilist kooskõla. Väga suurt rõhku paneb ta seejuures maalilisuse printsiibile, mille omandamine võimaldas juba üle minna maastiku joonistamisele. Esimene vihik tutvustab üksikuid lilleõisi, nagu tulp, priimula, nartsiss jt. Teine ja kolmas vihik sisaldavad ruumiliselt esitatud lilli või vilju, õpetades kujutama erinevaid valguse peegeldusi (karp ja viinamari, kirss ja valgesõstar).

18. sajandi viimasel kolmandikul sai

maastikumaal seoses loodusläheduse üldise moodiminekuiga ülipopulaarseks, millega koos anti välja terve rida õppematerjale maastiku kujutamiseks. Maastikul oli eriline kaal 18. sajandi viimase veerandi ja 19. sajandi alguse Dresdeni kunstnike töödes, kes ühendasid oma piltides klassitsistliku vormiselguse, hollandi 17. saj kunsti traditsioonid ning itaaliapärase romantilise valguse-varjukäsitluse. Armastatud motiivideks said salapärased mäed, kaharad puud, tormlevad kosed ja eksootilised varemed nähtuna läbi tundelisuse prisma. Senffi vaateis on tuntav Dresdeni koolkonna mõju ning tõenäoliselt oli ta kursis ka õpinguaastatel sealsetes kunstiringkondades toimunud teoreetiliste arutlustega värvuse, valguse-varju ja õhuperspektiivi osatähtsusest maalikunstis.

Neid põhimõtteid on Senff rakendanud 1810. aasta paiku koostatud maastikujoonistamise näidisvihikutes. Neis on tunda vahetut joondumist Saksamaal 1803-1810 trükitud A. Zinggi, J. Ph. Hackerti, J. Ch. Klengeli, Ch. A. Güntheri, J. Ch. Reinhardti jt joonistusnäidiste järgi. Silme ees pigem mägine Saksimaa kui eestimaine maastik kirjutab Senff romantiliselt: *meie kodu ümbritsevad puud, kõrged mäed, ähvardavad kaljumassiivid, allalangevad joad, mis ilmuvad läbi kaunite puudegruppide oma rahulikul või ähvardaval kujul*. Nähes algaja kunstniku raskusi puude kujutamisel nende vormide mitmekesisuse tõttu, annab ta praktilisi näpunäiteid üksikute puuliikide joonistamiseks erinevate geomeetriliste kujundite ja valguse-varju abil. Nagu Dresdeni

kunstnikudki peab Senff näidiste järgi töötamise kõrval aga olulisemaks vahetult looduses joonistamist.

Puudele järgnev vihik esitab panoramaalseid maastikuvaateid varematega. Tema maastikunäidistes peegelduvad Dresdeni koolkonnale omased võtted nagu tugevalt varjutatud detailide paigutamine esiplaanile ning lõunamaiselt teravad valguse ja varju kontrastid. Senffi eeskujulehed on äravahetamiseni sarnased saksa kunstnike analoogiliste vihikutega.

Joonistamisele lisaks saadi joonistuskoolis teadmisi ka graafika vallas ning maaliti pastellide või guaššvärvidega lille- ja puuviljakompositsioone. Joonistuskoolil oli graafikapress ning maalieeskujudena on säilinud paarkümmend Senffi enda ja Dresdeni lillemaalija J. S. Arnholdi guaššmaali. Nende hall, beezh või sinakas joonistusmaterjal aitas algajal kunstnikul kergemini kui valge taust jäljendada lillede kolmemõõtmelisi vorme ja eraldada värvitoonide üleminekuid.

Senffi järglane joonistuskoolis aastatel 1838-1851 oli tema õpilane, Liivimaalt pärit hinnatud pedagoog ja kunstnik **August Matthias Hagen (1794-1878)**. Jätkates näidislehtedele rajatud õpetust, muretses Hagen joonistuskoolile eelkõige oma aja populaarsete kunstnike A. Calame, F. Overbeck jt. tööde reproditsioonid ning süstematiseeris joonistuskooli juba suureks paisunud näidistekogu. Koos Tartu tuntuma litograafi G. F. Schlatteriga anti välja ka 24-leheline maastiku joonistamise näidisvihik, millest on säilinud vaid üksikuid lehti. Halvenenud tervise tõttu erru läinud Hageni

vahetas 1852. aastal välja Senffi ja Hageni õpilane, eesti päritolu **Woldemar Friedrich Krüger (1807-1893)**, kes töötas joonistuskoolis 1891. aastani. Lähedaste suhete tõttu Raadi mõisniku, silmapaistva kunstikoguja K. E. v. Liphartiga sai Krüger Lipharti rahalisel toel Saksamaal hea ettevalmistuse maalikunstis ning pälvis ka ülikoolis töötamiseks nõutava akadeemiku nimetuse. Õpetajana jätkas Krüger oma eelkäijate rada, ehkki suurema rõhuasetusega figuuri- ja maastikumaalil, mida ta ise edukalt viljeles.

Joonistuskoolis õppides jõudsid õpilased valdavalt kunstiakadeemiate ettevalmistusklassi tasemele vastava kipsfiguuri joonistamise ja lillede maalimiseni, sest nad töötasid siin lühikest aega. Õpetajaks valmistujatel ja loodusteadlastel olid aastase õppega saavutatud juba küllaldased joonistusoskused ning kunstnikuks pürgijad jätkasid teadmiste täiendamist kas Euroopa kunstikeskustes rännates või kunstiakadeemiasse õppima asudes.

Fotograafia levikuga vähenes alates 19. sajandi keskpaigast joonistuskooli tähtsus õppetöös, mis tõrjus esialgu kõrvale graafiliste paljundustehnikate õpetamise ning sajandi lõpus juba täielikult joonistushariduse andmise ülikoolis. Krügeri lahkumise järel 1891 jäeti joonistuskooli õpetaja ametikoht vakantseks ning joonistuskool otsustati likvideerida 1893. 1898. aastal anti joonistuskooli kunstikogud ülikooli raamatukokku.

Tartu Ülikooli joonistuskool oli tähiseks, mis märkis püsiva kunstnikkonna kujunemise algust Balti provintssides, kus seni piirduti vaid

rändkunstnike pakutavaga. 19. sajandi esimestel kümnenditel oli Tartu Ülikool tõeliseks *alma materiks* professionaalse kunstihariduse vallas, millele alles 1830. aastatel lisandus teisi kunstihariduse andjaid. Joonistuskoolist võrsus terve hulk 19. sajandi nimekaid baltisaksa kunstnikke, siinse kunstikoolkonna rajajaid.

Ühtlasi peegeldub joonistuskooli õpetajate koosseisus meie kunstielu areng, mis algas 19. sajandi alguses Saksamaalt sisserännanud ja siin tööle asunud kunstnikega, jätkus seejärel kohalike baltisakslastega ning viis lõpuks eesti soost kunstnike esilekerkimiseni.

Rännakud kui kunstihariduse koostisosa

Reisimine sai hariduse täiendamise oluliseks koostisosaks alates 16. sajandist, mis viis rännuteedele nii kunstnikke kui ka käsitööselle. Eelkõige olid nn tsunftireisid ajendatud vajadusest hankida uusi praktilisi kogemusi. Pöördepunktiks reisimise ajaloos sai 17.-18. sajandi vahetus, mil tekkis uus reisijatüüp – kodanlikust seisusest intelligent. Ideaaliks kujunes võimalikult mitmekülgselt haritud ja entsüklopeediliste teadmistega rändur, kes oli raamatute põhjal reisiks põhjalikult valmistanud. Plahvatuslikult kasvanud kaartide, plaanide ja vaategraafikaga varustatud reisirakenduste kaudu levis informatsioon huvitavatest paikadest, mis peegeldasid ajastu vaimsust nii sõnas kui pildis.

Saksa kultuuriruumis oli valgustusajastu üldiselt ratsionalistlikule maailmakäsitlusele lisandunud 1770. aastatel tugev annus sentimentaalseid ning romantiseerivaid jooni. 18. sajan-

di viimase veerandi ja 19. sajandi alguse kunsti-rännakuid mõjutasid ühelt poolt klassitsismi-teoreetik J. J. Winckelmanni antiikkunsti idealiseerivad seisukohad, mis viisid kunstnikud Itaaliasse antiikkunsti pärandi ning sellest mõjutatud renessansskunsti keskele. Teiselt poolt H. Rousseaut lähtuv algupärase looduslikkuse, vabaduse ja võrdsuse poole püüdlemine ning saksa *tormi ja tungi* liikumise mässavad meeleolud ja romantiline õhkamine, mis pööras pilgud Alpide poole, mille metsik ja ülev loodus koos idüllilise karjuseeluga kehastas neid loodustoopiad. Eelkõige Šveitsi ja Austria mägised alad kujunesid Euroopa üheks turismimagnetiks.

19. sajandi alguskümnenditel, romantismiajal, olid Alpid jätkuvalt inspiratsiooniallikaks kunstnikele, kes otsisid maastikus religioosset salapära ja sümboolikat. Romantismiga esile kerkinud oma rahvuslike

juurte otsimise püüd viis neid aga avastama ka oma kodumaa looduse ilu. Saksamaal kujunes üheks lemmikpaigaks Dresdeni ümbrus, *Saksimaa Šveitsina* tuntud ala ning Liivimaal sai siinsete kunstnike rännakusihiks Koiva jõe maaliline org, mida kutsuti hellitavalt *Liivimaa Šveitsiks*.

Ka Senffi õpilased ihkasid täiendada oma kunstiharidust välismaal. Kui aga ainelise kitsikuse tõttu jäid kauged maad vaid unistuseks, siis pakkusid hingele kosutust maalilised Liivimaa küngad ja Koiva jõe org. Vaatamata raskustele õppisid paljud joonistuskooli kasvandikud edasi välismaa kunstikoolides või rändasid läbi Saksamaa, Šveitsi ja Austria Itaaliasse. Innustatud uutest muljetest, kontaktidest ning puhtast kunstitegemise rõõmusest, ei häirinud neid kimbutav nälg ega 15-18 naela kaaluva maalikasti, visandiplokkide, sirmi ning hädavajalike tarbeesemete

raske koorem, mida kunstnik reisil seljas kandis. Nõnda rändas 18. sajandi lõpul üle Alpide Itaaliasse üks esimesi Liivimaa kunstnikke Karl Grass ning tema järel tulevane ülikooli arhitekt Johann Wilhelm Krause. Samu teid tallasid paar-kümmend aastat hiljem esimese baltisaksa kunstnikepõlvkonna esindajad Gustav Adolf Hippius, August Pezold, Otto Friedrich Ignatius, Johann Lebrecht Eggink, August Matthias Hagen jt. Nende päevikud talletavad mälestusi kunstiopingutest ja uutest kontaktidest, nähtud paikade ja kunstiteoste kirjeldusi, muljeid maalimisretkedest, kohalikust seltskonnaelust jm – kõik eneseharimise üllal eesmärgil.

Alljärgnev A. M. Hageni reisipäeviku ülevaade vahendab ühe Liivimaa kunstniku muljeid rännakutest Saksamaal, Šveitsis ja Austrias.

August Matthias Hageni reisipäevikud aastatest 1820-1821

Tartu Kunstmuuseumis asuv August Matthias Hageni (1794-1878) kirjalik pärand koosneb kunstniku enda käega 1857. aastal alustatud mälestustest, mis algavad varasema lapseeaga ja lõpevad Senffi juures õppimisega, ning 1820-1821 aasta reisipäevaraamatu ära kirjast. Eesti oludes on meie esimeste kutseliste kunstnike kujunemisteid kajastavad autentset materjalid

harvaesinevad, seetõttu huvitavad ja hindamatud ajalooallikad. Ehkki Hageni reisimärkmed on kirjapandud 40 aastat hiljem, annavad need värvika pildi tema ajastust, iseloomust ja hoiakuist.

Päevik algab väikese purjeka väljasõiduga Riia-lähedasest sadamast 1820 ja lõpeb 1821 Saksamaal Passaus noormehe pihtimusega, et ta on oma eluõnne leidnud. Selleks õnneks osutus

Passaust pärit neiu Johanna (Jeanette) von Paumgarten, kellest reisi lõpus saab Hageni abikaasa ja hiljem tema kümne lapse ema. Kirjeldatud ajavahemikku mahtusid rännakud läbi Saksamaa linnade: Rostock, Lübeck, Hamburg, Berliin, Potsdam, Dresden. Edasi üle Böömi mägede ja Praha Austriasse. Talveks tuli Hagen tagasi Passausse, et seal järgmisel kevadel jälle rännata Tirooli mägedesse Austrias. Edasi viis teekond Šveitsi ning lõppes läbi Müncheni minnes taas Passaus. Vähestes päevikuvihjetes 1819. aastal Peterburis veedetud aja kohta ei selgu, kas või mida ta seal õppis.

Neid rännakuid võib iseloomustada kui noore kunstniku ettevõtmist kutse omandamiseks ja isiksuse arendamiseks. Liivimaa veskirentniku pojana ei olnud Hagen ka nii jõukas, et ainult oma lõbuks reisida. Ajastu romantilisele meelelaadile omaselt oli noormehel rändama minekuks veel üks põhjus - õnnetu vastamata armastus kodumaal. Peamiseks eesmärgiks oli aga elukutse õppimine ja enese harimine ning seetõttu ei jäta ta kusa-gil kasutamata võimalust külastada kunstimuuseume ja galeriisid.

Õpetaja K. A. Senffi soovituskirjad taskus, asus noormees 1820. aasta suvel Saksamaa poole teele. Rändamine kulges enamasti jalgsi ja sageli ülirasketel mäestikuteedel. Vaevaliselt üle lumme mattunud mäekurude ronides töötas Hagen hoolikalt. Tema täpne ja ikkagi lennukas stiil kujunes lõplikult välja neil rännakuil ning teda on peetud isegi oma generatsiooni andekaimaks baltisaksa loodusmaalijaks. Minnes loodusesse

joonistama või maalima, eiras noor kunstnik valutavaid jalgu, viletsat ilma ja tühja kõhtu - sagedaseks päevatoiduks vaid kuiv leib ja paar õuna. Ikka innustas teda soov viimistleda visandeid. Märkmetes korduvad väljendid, nagu *sain maastiku lõplikult korda või joonistasin küll hoolega, aga päris valmis ei saanud midagi*. Sellel reisel valmis Hagenil väga palju joonistusi ja eskiise - enamasti loodusvaated, mis annavad tunnistust küllaltki küpsest joonistajast. Senffi juures õppides oli ta saanud joonistamises ja graafikatehnikais tugeva aluspõhja, aga maalikunstis vajas õpitu veel täiendamist.

Hagen teadvustab end alati kunstnikuna ja suhtub teel kohatud rändavatesse käsitöösellidesse ilmse üleolekuga. Eriti tige oli ta siis, kui teda ennast käsitööselliks peeti. On siiski hetki, mil ta tunnistab, kui talumatu olevat leivateenimise pärast kunsti teha, sel ajal kui iga käsitöölaine temast rohkem teenivat. Rohke sentimentaalse õhkamise kõrval, mis neil aegadel üleüldiseks moeks oli, kohtab päevikus üsna siirast reageeringut igapäevaelu pisiseikadele. Sageli annab ta täpseid kirjeldusi teel nähtust, kuid leidub ka tõsisemaid arutlusi kunsti üle. Ilmselt väiksema teadmispagasi tõttu jäävad Hageni arutlused kunstist aga kesiseks, võrreldes A. Pezoldi päevikutes vahendatud kolme Eestimaa kunstniku Hippiause, Pezoldi ja Ignatiuse kunstimuljetega. Need kunstnikud olid Hagenist kuus aastat varem õppereisil ja võisid olla talle otseseks eeskujuks rändama minemisel.

1820. aasta sügisel jäi rändaja talvituma

Passausse, sest talvel oli mägedes reisimine raske ja eelkõige soovis ta joonistada maastikku vabas õhus. Pika kauplemise järel leidis ta ulualuse ja tööotsa kohaliku kunstniku Bergeri juures. Päevikusse lisanduvad read: *kuid lõpuks kiidan ma jumalat, et ma siia jääda saan, sest mu vasak jalg on nii hullus olukorras, et ma vaevalt talle toetuda võin, ja kuna maalimisreisi jaoks on aastaaeg juba hiline.* Meister Berger oli tema tööde ja tasemega rahul ning eriti kiitis ta Hageni oskust guaššvärvidega lilli ja maastikke maalida. Päevade üksluiset kulgu iseloomustavad read: *päev läbi ma maalin, vastu õhtut, kui ilm ilus on, jooksen pisut ringi ja õhtul lühendan aega lugemisega. Ja nii päevast päeva...*

29. oktoobril 1820 kirjutas ta: *täna joonistasin ma sel aastal looduses ilmselt viimast korda. Kollased lehed langevad töötamise ajal puudelt minu joonistuspaperi peale ja vaatamata päikesepaistele on ilm üpris külm, varsti loodame lund.* Õige pea saabusidki esimesed tormid ja lumi ning noormehe hinge asus terav igatsus kodumaa järele. Mõtted viisid teda kodumetsa jahile ja Tartu uisuväljale, meenusid G. F. Parroti ja J. W. Krause juures veedetud eelmised jõulud...

Samal sügisel otsis Hagen üles kohaliku kunstikooli ja hakkas tundides käima – küll mitte eriti regulaarselt. Koolis nägi ta ka heatasemelist kunstikogu, kuid ilusaimaks pidas ta tunde, mil sai kunstikooli professor Eichleriga kunstist kõnelda. Aeg-ajalt külastas professor ka õpilast, üle vaadates tema tööd. Hagen jäi juhendamiseга rahule ja leidis, et omandas palju vajalikku. Koos jalutati ümbruskonnas ning Hageni edusammud nii

joonistamises kui maalimises pälvisid kiitust. Usinalt külastas ta kohalikke kunstikogujaid ja kunstnikke; isegi laadakunst leidis tema silmis tähelepanu.

Aastavahetus tõi Passausse pikad pidusused koos mitmete seltskondlike ettevõtmistega ning mõneks ajaks hõivas noormehe kogu tähelepanu neiu Jeanette. 1821. aasta kevadel kirjutas Hagen vähe tööst ja kunstist ning isegi professor Eichleri külaskäigud ei pakkunud enam sellist huvi kui varem. Et kunstitegemine siiski päris unarusse ei jäänud, selgub märkusest: *lõpetasin Šveitsi maastiku*, ning kirjeldatud käigust ühe kohaliku skulptori juurde laenamaks joonistamiseks kipspead.

Maikuus asus Hagen taas rännuteele. Saatnud kodumaale paki oma töödega, lahkus ta Passaust ja jõudis juba järgmisel päeval Austriasse. Jällegi joonistas kunstnik teel olles hoolsalt. Sageli katkestasid tugevad vihmahood töötegemise pikemateks ajavahemikeks, sundides teda teeäärsetes võõrastemajades ja külakõrtsides varjul istuma ning kannatamatult paremat ilma ootama. Rändamine mägedes oli raske - sagedane halb ilm ja viletsad teed, vajadus kanda mägisaapaid. Ka kimbutasid üksildaste orgude uudishimulikud elanikud rändajat üpris pealetükkivalt. Endiselt kasutas ta töötamiseks igat sobivat hetke. Juhtuski ilm segama, püüdis ta vähemalt joonistuse kontuurid paika panna. Mäed inspireerisid teda ja ta töötas rõõmuga. Kunstitegemise rõõm on päevikus selgelt äratuntav – Hagen juubeldas iga päikeselise ilma

üle, loetles oma pävasaavutusi ja saadud kiitusi tööde kohta.

Ilmselt tegeles Hagen õppereisil maalimisega sama agaralt kui joonistamisega ning võib arvata, et just neil rännakuil looduses maalides sai talle omaseks hilisemas kunstiõpetaja ametis rakendatud põhimõtte, et õpilasel ei ole kunagi liiga vara hakata õlivärvide ja pintsliga maalima. Eespoolmainitud kojusaadetud tööde pakk sisaldas eranditult õlimaale, kuid Hageni produktiivsust arvestades on neid kahjuks Eestis vähe säilinud.

Salzburgis edasisi rännuplaane pidades sai ta nõu kohalikult kunstnikult Watteelt. Ta otsustas minna Innsbrucki, sealt edasi Põhja-Šveitsi kuni Genfini, siis läbi Tirooli Lõuna-Šveitsi ning suve lõpuks naasta Salzburgi. Koos Watteega otsustasid nad ette võtta maalimisreisi mägedes rändamiseks sobivaimal aastaajal – varasügisel. Hagen jättis oma 29 Salzburgis valminud skitsi Wattee kätte hoiule ja suundus Šveitsi poole. Ilmaga mägedes ei klappinud algul jälle – sageli jõudsid pilved taeva ja vaatevälja katta varem, kui ta jõudis tööle asuda ning aeg-ajalt oli jälle nii kuum, et ta kartis saabuvat mägedes ohtlikku äikest. Tavaliselt kestis kunstniku tööpäev hommikul kella viiest õhtul kella kaheksani. Enamus ajast kulus joonistamisele või maalimisele, edasimatkamisele raatsis ta ohverdada vaid paar tundi päevas. Loodus ümberringi oli nii kaunis, et head kohta maalimotiiviks ei pidanudki otsima – neid oli kõikjal, kuhu silm ulatus. Tükk leiba ja liiter veini

olid kõik, mida ta päeva jooksul endale eineks lubas.

Juuli esimestel päevadel jõudis Hagen Šveitsi – maale, millest ta juba poisipõlves oli unistanud. Mägedes ronides mõtiskles ta tihti maalitehnikast, eriti huvitas teda lumiste mäekülgede valguse kujutamine. Joonistades meisterlikult nii tuši, seepia kui guaššvärvidega, saavutas ta oma maastikujoonistustes erakordselt mõjuvaid tulemusi. Tema tehnika muutus üha kindlamaks ja omanäolisemaks. Hagen leidis maalimisvääraseid motiive pigem kõrgetes mägedes, mis meeldisid talle üliväga, kui koskedes ja lauskmaal, mis andsid harva põhjust peatumiseks. Igal võimalusel külastas ta kohalikke kunstnikke, arutles nendega tehtud tööde üle ja oli seejuures teiste hindamisel enamasti ülikriitiline.

Edasi rändas ta Berni, mis jättis talle sügava mulje. Talle tundus, kui hingaks ta Prantsuse õhku. Pärast Lausanne'i kulges tee juba laugjamalt ja kuigi ilm oli imeilus, ei jäänud Hagen enam töötamiseks peatuma. Teda ei võlunud enam maastik, sest igatsus Passausse jäänud Jeanette'i järele kasvas päev-päevalt. Septembri alguses jõudis Hagen tagasi Baierimaale. Kuigi tema särk oli seljas higist lagunenud, märkis ta rahuldatus oma päevikusse: *veinijoomisel on nüüd lõpp, ma võin jälle head õlut saada*. Jõudnud Münchenisse, viskas kunstnik jalast mägisaapad ja seljast kärisenud vesti ning asus tutvuma linna vaatamisväärsustega: külastas pildigaleriid ja veetis õhtu teatris Schilleri "Salakavalust ja armastust" nautides. Uuendanud töövahendite tagavara,

ruttas ta juba järgmisel päeval otseteed Passau poole. Ka kõige kenam maastik ei peatanud teda enam – soov armastatud neidu näha oli kõigist muudest ahvatlustest tugevam. A. M. Hageni reisipäevik lõpeb 7. oktoobril 1821.

17 aasta pärast sai Hagenist K. A. Senffi järglane Tartu Ülikooli joonistuskooli juhataja

kohal. Maailmanägemine ja vahepealsetel aastatel gümnaasiumiõpetajana Tartus omandatud tõhus kogemus tegid temast esimesele juhatajale väärika järglase. Ülikool sai esimese Liivimaa päritoluga kunstiõppejõu.

Kasutatud kirjandus *Verzeichnis der Literatur*

1. August Matthias Hagen. Reisetagebuch 1821-1822. Kopie der Handschrift. TKM
2. Adolf Senff: Malerei und Zeichnungen. Ausstellung aus Anlass seines 200. Geburtstages vom 17. März bis 5. Januar 1986. in der Staatlichen Galerie Moritzburg Halle.
3. Die Kunstlehre: Romantische Kunstlehre. Bibliothek der Kunstliteratur. Bd. IV. F.a.M, 1992.
4. Die Zeichenschule der Universität Dorpat 1803-1891. Teil I. Unter der Leitung von Karl August Senff von 1803-1838. Ausstellung im Ostpreussischen Landesmuseum Lüneburg 25.09.1993-2.01.1994.
5. Die Zeichenschule der Universität Dorpat 1803-1891. Teil II. Unter der Leitung von August Matthias Hagen und Woldemar Friedrich Krüger. Ausstellung in der Englischen Kirche zu Bad Homburg 11.08.1993-31.08.1995 im Ostpreussischen Landesmuseum Lüneburg 23.09.-13.12.1995.
6. Göpel, W. Deutsche Maler in Reval und Dorpat. Deutsche Maler in Ostland. Rembrandt-Verlag, Berlin.
7. Hinnov, V. August Hagen. Tartu Kunstimuseumi almanahh II. Tartu, 1967.
8. Issakov, S. Mälestusi Tartu Ülikoolist (17.-19.sajand). Tartu, 1986.
9. Kukk, I. Anfangsjahre der Zeichenschule der Universität Dorpat unter der Leitung von Karl August Senff. Homburger Gespräche 1992 und 1993. Heft XIV. Kiel, 1995.
10. Nurk, T. Karl August Senff. Tartu Kunstimuseumi almanahh I. Tartu, 1964.
11. Pezold, L. Aus den Wanderjahren dreier estländischer Maler. Baltische Monatsschrift. Bd. XXXVI. 1889.
12. Ratnik, E. Woldemar Krüger. Tartu Kunstimuseumi almanahh III. Tartu, 1972.
13. Senff, K. A. Vorzeichnungen Blumen. I. Heft. Dorpat.
14. Senff, K. A. Vorzeichnungen für Anfänger im Landschaftszeichnen. I. Heft. Dorpat.
15. Siilivask, K. Tartu Ülikooli ajalugu 1798-1918. II köide. Tartu, 1982.
16. Vaga, V. Kunst Tartus XIX sajandil. Tartu, 1976.
17. Vogel, G. H. Zwischen erzgebirgischem Musenhof, russischem Zarensitz und deutschrömischer Künstlerrepublik. Anzeiger des Germanischen Nationalmuseums 2001.
18. Wunderlich, T. Zeichenkunst, Zeichenunterricht und allgemeine Kunstbildung im XIV-XVIII Jahrhundert. Berlin - Köln, 1911.

Zeichenschule der Universität Tartu 1803-1893

1802 fand die Neueröffnung der Universität Tartu statt, die infolge der Machtkämpfe zwischen Schweden und Russland für fast ein Jahrhundert ihre Tätigkeit hatte einstellen müssen. Obwohl politisch und territorial an Russland gebunden, behielten die baltischen Provinzen ihre geistige und kulturelle Zugehörigkeit zum deutschen Kulturraum bei. Unter dem hiesigen Adel und in den gebildeten Kreisen überwog die deutsche Sprache und die deutsche Gesinnung. Die Neueröffnung der Universität bedeutete einen Wendepunkt in der hiesigen kulturellen Entwicklung und bereits im Laufe der ersten paar Jahrzehnte wurde Tartu zu einem hervorragenden Wissenschafts- und Kulturzentrum des Russischen Imperiums.

Neben dem Studium an den vier Fakultäten konnten die Studenten auch Reit-, Fecht-, Tanz-, Musik- und Zeichenstunden nehmen. Diese Fächer und besonders die schönen Künste (Poesie, Musik, bildende Kunst) gehörten im Zeitalter der Aufklärung als wichtige und unentbehrliche Komponenten zur Bildung eines jeden wohlherzogenen und gebildeten Menschen. Deshalb wurde auch an der Universität Tartu die Kunstlehre eingeführt. Nach dem Beispiel der Universität Göttingen, dem Flaggschiff der Hochschulbildung im Zeitalter der Aufklärung, wurden

Kunstsammlungen angelegt, Vorlesungen gehalten und praktische Kunststunden durchgeführt. Im Zusammenhang mit der Schulreform wurde 1804 das Zeichnen an den Gymnasien zum Pflichtfach und die Universität zum Ausbildungszentrum der Zeichenlehrer. Neben den Studenten, die sich für den Haus- und Gymnasiallehrerberuf vorbereiteten oder einfach ihre Kunstbegabung fördern wollten, war die Fertigkeit im Zeichnen besonders für die Studenten der naturwissenschaftlichen und medizinischen Fakultät zum Festhalten ihrer Forschungsergebnisse dringend nötig. Als Beweis dient hier ein Zitat aus den Erinnerungen des berühmten russischen Chirurgen N. I. Pirogov, der übrigens seine Dissertation in Tartu verteidigt hatte: "Ich muss gestehen, dass ich den Inhalt manchmal dem Stil zum Opfer gebracht habe, aber meine Dissertation auf 50 Seiten mit vielen Zeichnungen nach der Natur ist gut gelungen. Farbige Zeichnungen in der natürlichen Grösse, direkt nach den Präparaten an Leichen gemacht, werden noch heute im Anatomikum in Tartu aufbewahrt".

Im Herbst 1802 fasste das Kuratorium der Universität den Entschluss, den Dresdener Künstler **Karl August Senff (1770-1838)** zum Lehrer der Zeichenkunst und Kupferstecherei nach Tartu zu berufen. Seine Bildung hatte K. A. Senff an der

Leipziger Kunstakademie unter Leitung des berühmten Adam Friedrich Oeser und in den Privatstunden Christian Leberecht Vogels in Dresden erhalten. Die Werke K. A. Senffs zeugen von seiner guten Ausbildung als Blumen-, Landschafts- und Porträtmaler, so dass er alle Vorbedingungen besass, im Laufe von 35 Jahren erfolgreich als Kunstlehrer tätig zu sein und als freier Künstler zahlreiche Bestellungen zu erfüllen.

Die Kunstlehre des 19. Jahrhunderts basierte auf dem aus dem 17. Jahrhundert stammenden Unterrichtssystem der Kunstakademien, dessen erste Etappe aus der Aneignung der elementaren Zeichenkenntnisse bestand. Zuerst wurden Gravüren kopiert oder einfache Objekte gezeichnet, danach Naturmotive und Gipsfiguren. Zuallerletzt wurde die Figur nach dem Modell gezeichnet, was eigentlich mehr die Sache einer Kunstakademie als der Zeichenklasse einer Universität gewesen wäre. Die Zeichenstunden lehrten die Wiedergabe der Form und des Lichts und Schattens. Eine Stufe höher war das Malen, wodurch das Objekt belebt wurde. In der Kunstlehre folgten auch verschiedene Genres einander in der bestimmten Reihenfolge: Stilleben, Landschaft, Genre, Porträt und zuletzt als die höchste Stufe das historische Gemälde.

Die Zeichenschule begann ihre Tätigkeit im Herbst 1803 in dem sog. alten Universitätsgebäude Rathausplatz 6. Die Aufgabe des Zeichenlehrers war das Lehren der Grundkenntnisse des Zeichnens und Malens und die Anschaffung der Vorzeichnungen, Gipsmodelle und Bücher. Die Zahl der ständig bei Senff arbeitenden Studenten lag wahrscheinlich bei zehn. Von der wachsenden Bedeutung der Zeichenschule zeugen der seit 1810 offiziell verwendete Name Zeichen-

Anstalt, das selbständige Etat und die Gründung der Lehrmittelsammlung. Aus dem engen Kreis der Kunstinteressierten war eine richtige Bildungsanstalt geworden, die ihr Gründer mit Stolz Maler- und Zeichnerstube der Dorpater Akademie der Künste nannte.

Nach dem Beispiel der europäischen Kunstakademien besaßen die Studenten der Zeichenschule eine bemerkenswerte künstlerische Freiheit. A. M. Hagen, der als Lehrling im Atelier von Senff arbeitete, schrieb davon ziemlich geärgert: "Von nun an wurde mir das Geschäft ganz übergeben, indes wurde meine Zeit zu meinen künstlerischen Studien immer beschränkter, je mehr Platten von meinem Meister zum Druck angefertigt wurden, wie denn überhaupt der Unterricht von Seiten Senff darin bestand, dass er die Vorlagen zum Nachzeichnen gegen andere austauschte ohne Kritik oder Anweisung noch Zurechtweisung zu geben."

Das methodische Prinzip, das das Arbeiten nach Vorlagen forderte und die mangelnde Anzahl von ihnen führte die begabteren Lehrer zum Schaffen solcher Vorlagen. Im Zeitalter der Aufklärung wurden besonders in Dresden, in der Kunstmetropole Deutschlands, von den Künstlern wie J. Ch. Klengel, A. Zingg, J. Ch. Reinhardt, Chr. A. Günther u. a. viele Vorlagen zum Nachzeichnen geschaffen. Sie waren auch für Senff in Tartu zugänglich und dienten ihm wahrscheinlich als Beispiel beim Schaffen seiner eigenen Unterrichtsmaterialien. Von Senffs erstem für die Anfänger bestimmten Vorlagenheft sind nur einzelne Blätter erhalten. Nach ihnen wurden das Schraffieren und die Darstellung der alltäglichen Gegenstände mit

einfacher Form unterrichtet. Sie sind in einer graphischen Technik gedruckt, die das erste Arbeitsmittel eines Anfängers, den Bleistift, imitiert.

Eine etwas höhere Stufe des Zeichnens war die Darstellung von Blumen und Früchten. Dafür schuf Senff drei Hefte mit Vorzeichnungen und erklärte im Vorwort des ersten einfacheren Heftes seine Grundprinzipien. Er bietet eine Auswahl von heimatlichen Pflanzen, an denen er die Wiedergabe des Lichts und des Schattens und die Harmonie der Töne unterrichten will. Im ersten Heft dieser Reihe finden wir einzelne Blumen wie Tulpe, Narzisse u. a. Nach dem zweiten und dritten Heft, die einfachere Kompositionen beinhalten, können verschiedene Möglichkeiten der Licht-Schatten-Darstellung gelehrt werden. (Schachtel und Weintraube, Kirsche und weisse Johannisbeere).

Im letzten Drittel des 18. Jahrhunderts wurde grossen Wert auf die Naturnähe und im Zusammenhang damit auf die Landschaftsmalerei gelegt und es wurden auch viele Unterrichtsmaterialien zur Darstellung der Landschaft herausgegeben. Eine besondere Rolle spielte die Landschaft in den Arbeiten der Dresdener Künstler Ende des 18. und Anfang des 19. Jahrhunderts, die in ihren Arbeiten die klassizistische Formklarheit, die Traditionen der holländischen Kunst des 17. Jahrhunderts und die italienische romantische Licht-Schatten-Darstellung vereinten. Der Einfluss der Dresdener Schule auf Senff ist deutlich erkennbar und das zeigen auch seine Vorlagenhefte für das Landschaftszeichnen. In ihnen richtet sich Senff deutlich nach entsprechenden in Deutschland gedruckten Arbeiten.

Senff kannte die Schwierigkeiten, die die

Vielfalt der Form der Bäume für die angehenden Zeichner bereitete und gab ihnen praktische Hinweise für die Darstellung verschiedener Baumarten anhand des Licht-Schatten-Wechsels an geometrischen Figuren. Gleich den Dresdener Künstlern ist für Senff neben dem Zeichnen nach Vorlagen die Arbeit nach der Natur sehr wichtig. Den Bäumen folgt ein Heft der panoramen Landschaftsstudien. In Senffs Landschaftsvorlagen widerspiegeln sich die für die Dresdener Schule eigenen Verfahren wie das Hinstellen der stark schattierten Details in den Vordergrund und die südländisch starke Gegenüberstellung von Licht und Schatten.

Neben dem Zeichnen erwarben die Teilnehmer in der Zeichenschule auch Graphikkenntnisse, und malten Blumen- und Früchtekompositionen mit Pastell- und Gouachefarben. Die Zeichenschule hatte ihre Graphikpresse und als Vorlagen fürs Malen sind an die zwanzig Gouachen von Senff und von dem Dresdener Blumenmaler J. S. Arnhold erhalten. Das benutzte graue, beige oder blauliche Papier half dem angehenden Künstler, die dreidimensionale Form der Blumen besser nachzuahmen und den Übergang der Töne zu unterscheiden als das weisse Papier es getan hätte.

Senffs Nachfolger in der Zeichenschule von 1838 bis 1851 war sein Schüler, ein gebürtiger Livländer, geschätzter Pädagoge und Künstler **August Matthias Hagen (1794-1878)**. Unter seiner Leitung wurde das Zeichnen nach Vorlagen fortgesetzt, aber auch neues Anschauungsmaterial wie die Reproduktionen der populären zeitgenössischen Künstler wie A. Calame, Fr. Overbeck u. a. angeschafft

und die ganze umfangreiche Vorlagensammlung systematisiert. Zusammen mit dem berühmtesten Tartuer Lithografen C. F. Schlater wurde ein aus 24 Tafeln bestehendes Heft der Landschaftsvorzeichnungen herausgegeben, von denen nur wenige erhalten sind.

Wegen der zunehmenden gesundheitlichen Beschwerden übergab Hagen 1852 die Leitung der Zeichenschule an Woldemar Friedrich Krüger, dem Schüler von Senff und ihm selbst. **Woldemar Friedrich Krüger (1807-1893)** war also der erste Künstler estnischer Abstammung in diesem Amt und leitete die Zeichenschule bis zum Jahre 1891. Dank den nahen Beziehungen zu dem Besitzer des Gutshofes Raadi, dem bedeutenden Kunstsammler K. E. v. Liphart und dank seiner finanziellen Unterstützung erhielt Krüger eine gute künstlerische Ausbildung in Deutschland und auch den für die Arbeit an der Universität notwendigen Titel des Akademikers der St. Petersburger Akademie der Künste. Als Lehrer setzte Krüger die Arbeit seiner Vorgänger fort, mit dem einzigen Unterschied dass er, selbst stark in der figuralem Malerei und Landschaftsmalerei, diesen Genres auch mehr Aufmerksamkeit schenkte.

Mit der Verbreitung der Fotografie verminderte sich die Bedeutung der Zeichenschule für die akademische Ausbildung der Studenten. Zuerst verdrängte sie vom Lehrplan der Universität den Unterricht der graphischen Techniken und Ende des Jahrhunderts die gesamte Kunstlehre. Nach Krügers Amtniederlegung 1891 blieb die Stelle des Leiters der Zeichenschule vakant und nach ihrer offiziellen Schliessung 1893 wurden ihre Sammlungen der

Universitätsbibliothek übergeben.

Mit ihren Gipsfigurzeichnungen und Blumenbildern erreichten die Studenten in der Zeichenschule den Stand der Vorbereitungs-klasse einer Kunstakademie. Während des einjährigen Unterrichts erwarben sowohl die Studenten, die sich für den zukünftigen Lehrerberuf vorbereiteten als auch die Naturwissenschaftler genügende Zeichenfertigkeit, die angehenden Künstler aber unternahmen zur Vervollkommnung ihrer Kenntnisse Reisen in die europäischen Kunstmetropolen oder bezogen die Kunstakademien. Trotz der Schwierigkeiten lernten viele Absolventen der Zeichenschule der Tartuer Universität an den Kunstlehranstalten Deutschlands und Russlands und machten Studienreisen in die Schweiz, nach Österreich und nach Italien. Die Schwierigkeiten, die diese erste deutschbaltische Künstlergeneration dabei überwinden musste, schildert August Matthias Hagen in seinen Reisetagebüchern.* In diesen Tagebüchern hat der junge Mann seine Studien und neue Bekanntschaften, Eindrücke von den gesehenen Orten und Malausflügen, von dem gesellschaftlichen Leben und anderen Erlebnissen festgehalten, die alle eine Rolle bei der Herausbildung der zukünftigen Künstlerpersönlichkeiten spielten.

Die Zeichenschule der Tartuer Universität bedeutet die erste Etappe bei der Ausbildung des Künstlertums in den baltischen Provinzen. In den ersten Jahrzehnten des 19. Jahrhunderts war die Tartuer Universität eine wahre alma mater für die professionelle Kunstlehre, der erst in den 1830er Jahren weitere Lehranstalten folgten. Unter den Absolventen der Zeichenschule gibt es eine ganze Reihe namhafter

deutschbaltischer Künstler – der Gründer der hiesigen Schule. Zur gleichen Zeit widerspiegelt sich in der Reihe der Lehrerpersönlichkeiten der Zeichenschule die Entwicklung des hiesigen Kunstlebens im allgemeinen. Es begann mit den aus Deutschland eingewanderten

und hier arbeitenden Künstlern, setzte sich mit den deutschbaltischen Künstlern fort und führte zuletzt zum Heranwachsen der estnischen Künstler.

*Das vervielfältigte Manuskript dieser Tagebücher schenkte dem Tartuer Kunstmuseum einer der Nachkommen des Künstlers, Ludwig Schwarz aus Deutschland, in dessen Besitz sich auch das Original befindet.

Õpilaste nimestik *Verzeichnis der Schüler*

K. A. Senffi õpilased

Die Schüler von K. A. Senff

Bosse, Anton Georg	(1792-1860)
Bosse, Ernst Gotthilf	(1785-1862)
Eggink, Johann Leberecht	(1787-1867)
Gehlhaar, Theodor	(1805-1871)
Hagen, August Matthias	(1794-1878)
*Heubel, Alexander	(1813-1847)
Hripkov, Aleksandr	(1818-1847)
Iversen, Johann Hermann	(1791-1840)
Klara, August Philipp	(1790-1845)
Klünder, Alexander Julius	(1802-1874)
Krüger, Woldemar Friedrich	(1808-1894)
Löwis of Menar, Andreas	(1777-1839)
Maydell, Friedrich Ludwig von	(1795-1846)
Minckeldé, Karl Jakob Reinhold	(1790-1858)
Oechs, Joseph Dominicus	(1775-1836)
Pape, Wilhelm Georg	(1806-1875)
Pezold, August Georg Wilhelm	(1794-1859)
Reutern, Gerhard Wilhelm von	(1794-1865)
Schabert, Ernst David	(1796-1853)
Scheffner, Karl Heinrich Ferdinand	(1805-1865)
*Schlichting, Ernst Hermann	(1812-1890)
Schuch, August Friedrich	(1792-1850)
Senff, Karl Julius	(1804-1832)

Senff-Schilling, Karoline	(1801-1840)
Stegmann, Magnus Friedrich	(1785-1861)
*Stern, Friedrich Sigismund	(1803-1889)
Žukovski, Vassili Andrejevitš	(1783-1852)

A. M. Hageni õpilased

Die Schüler von A. M. Hagen

Hagen-Schwarz, Julia Wilhelmine	(1824-1902)
Hagen, Alexander Peter	(1827-?)
Hartmann, Hermann Eduard	(1817-1880)
Lebedev, Mihhail	(1811-1837)
Mester, Alexander Christoph Samuel	(1816-1845)

W. Fr. Krügeri õpilased

Die Schüler von W. Fr. Krüger

Moeller, Reinhold von	(1847-1918)
Schrenck, Hermann von	(1847-1897)
Liphart, Ernst Friedrich von	(1847-1932)

* õppisid ka A. M. Hageni juures
*haben auch bei A. M. Hagen gelernt

Nimestikus on ainult kunstnikuna tuntud õpilased, teiste kohta puuduvad andmed
Das Verzeichnis enthält nur die Schüler die später Künstler wurden.

KATALOOG KATALOG

Kataloogis kasutatud lühendid
TKM – Tartu Kunstimuuseum
ÜR – Tartu Ülikooli Raamatukogu

Teoste mõõdud on antud sentimeetrites

Abkürzungen im Katalog
TKM – Kunstmuseum Tartu
ÜR – Bibliothek der Universität Tartu

Die Angabe der Maße erfolgt in Zentimetern

Joonistusõpetajad *Die Zeichenlehrer*

Karl August Senff

1770 Kreympau bei Merseburg - 1838 Tartu/Dorpat

Sündis 13-lapselises perekonnas vanima pojana. Kooliaastad veetis Halles, kus tema isa oli peakiriku ülempastor. Eirates isa soovitud meditsiini õppida, astus A. Fr. Oeseri juhitud Leipzigi Kunstiakadeemiasse, õppides seal lühikest aega. 1795 suundus Dresdenisse, leides endale nõuandja ja õpetaja hilisema Dresdeni Akadeemia professori Ch. L. Vogeli näol, kelle eratunde ta külastas. Seal alustas tegevust ka kutselise kunstnikuna. 1802. aasta sügisel võttis vastu Tartu Ülikooli joonistamise ja vaselõike õpetaja ametikoha. Alates 1818. aastast nimetati erakorraliseks professoriks. Koostas joonistusnäidiseid, maalis pastellportreid ja maastikke, tegeles graafika ja raamatute illustreerimisega. Töötas ülikooli joonistuskoolis kuni surmani. Noorim vend, Adolf Senff (1785-1863), on väljapaistev saksa portree- ja lillemaalija.

Wurde als der älteste Sohn einer Familie mit dreizehn Kindern geboren. Verbrachte die Schuljahre in Halle, wo sein Vater als Oberprediger in der Moritzkirche diente. Obwohl vom Vater zum Studium der Medizin bestimmt, bezog er doch die von A. F. Oeser geleitete Leipziger Kunstakademie. In Leipzig blieb er für eine kurze Zeit und 1795 ging er nach Dresden, wo er in Ch. L. Vogel, im späteren Professor der Dresdener Kunstakademie, einen Freund und Kunstlehrer gefunden hatte. Er nahm an von Vogel gegebenen Privatstunden teil und in Dresden fing seine eigene künstlerische Tätigkeit an. 1802 erhielt er den Posten des Zeichen- und Kupferstichlehrers an der Universität Tartu. Seit 1818 wurde er zum a.o. Professor ernannt. Seine Haupttätigkeit bestand in der Schaffung der Vorlagen für Zeichenunterricht, daneben malte er Porträts und Landschaften, fertigte zahlreiche Graphikblätter und Buchillustrationen an. K. A. Senff arbeitete in der Zeichenschule bis zu seinem Tode. Seinen jüngeren Bruder, Adolf Senff (1785-1863), kennt man als einen ausgezeichneten Porträt- und Blumenmaler.

1. Karl August Senffi portree
Koopia Ed. Hau joonistuse järgi. 1836
Bildnis von Karl August Senff
Kopie nach der Zeichnung von Eduard Hau. 1836

August Matthias Hagen

1794 Vijiems/Widsenhof in Livland - 1878 Tartu/Dorpat

Sündis veskirentniku pojana ning õppis Võnnu (Cēsise) Kreiskoolis. Õnnetuse tagajärjel jäi noorena ühest silmast pimedaks. 1810 esmane kunstõpetus maalermeister Obergi juures Tartus. 1811 alustas kunstõpinguid ja tööd K. A. Senffi ateljees, pühendudes peamiselt graafikatehnikate õppimisele. Napoleoni sõja tõttu katkestas 1812-1813 kunstõpingud. 1820-1821 oli kunstirännakutel Saksamaal, Austrias ja Šveitsis. Abiellunud 1823 Saksamaal, pöördus 1824 tagasi Tartusse ja alates 1825. aastast töötas gümnaasiumi joonistusõpetajana. 1829-1832 oli samal ajal ka tütarlastekooli joonistusõpetaja. 1830. aastatel maalis ja joonistas palju Eesti ja Soome vaateid ning tegutses joonistajana ekspeditsioonidel, sealhulgas professor Fr. W. Parroti Ararati ekspeditsioonil. 1838 sai joonistusõpetajaks Tartu Ülikooli joonistuskoolis. Halvenenud nägemise tõttu andis joonistusõpetaja ameti 1845/46 praktiliselt üle W. F. Krügerile ning alates 1851 siirdus ametlikult pensionile. 1852-1854 reisis koos kunstnikust tütrega Saksamaal ja Itaalias. 1855 külastas veel kord Soomet. Jäi loominguks kuni 1860. aastateni.

Wurde als Sohn des Mühlenpächters geboren und lernte in der Kreisschule Wenden. Wegen eines Unglücks erblindete er an einem Auge.

1810 Kunstunterricht beim Stubenmaler Oberg in Tartu. 1811- 1812 Unterricht und Arbeit im Atelier von K. A. Senff mit spezieller Unterweisung in der Graphik. 1812-1813 Unterbrechung des Kunststudiums wegen des Krieges gegen Napoleon. 1820-1821 Wanderungen in Deutschland, Österreich und in der Schweiz. 1823 Heirat in Deutschland und 1824 Rückkehr nach Tartu, ab 1825 Arbeit als Zeichenlehrer des Gymnasiums. 1829 - 1832 gleichzeitig auch Zeichenunterricht in der Töchterschule. In den 1830er Jahren fertigte Hagen viele Landschaftsgemälde und Skizzen von Est- und Finnland an, arbeitete auch als Zeichner für die wissenschaftlichen Expeditionen, darunter für die F. W. Parrot's Ararat-Expedition. 1838 Ernennung zum Zeichenlehrer der Universität Tartu. 1845-46 wurde er wegen des schlechten Gesundheitszustandes von W. F. Krüger auf diesem Posten vertreten und 1851 ließ er sich in den Ruhestand versetzen. 1852-54 Reise mit seiner Tochter nach Rom. 1855 besuchte er nochmals Finnland. A. M. Hagen blieb noch bis in die 1860er Jahre schöpferisch tätig.

2. August Matthias Hageni portree

Karl August Senffi (?) õlimaal. 30 x 22,5. 1820. aastad.

TKM 719 M

Bildnis von August Matthias Hagen

Ölgemälde von Karl August Senff (?)

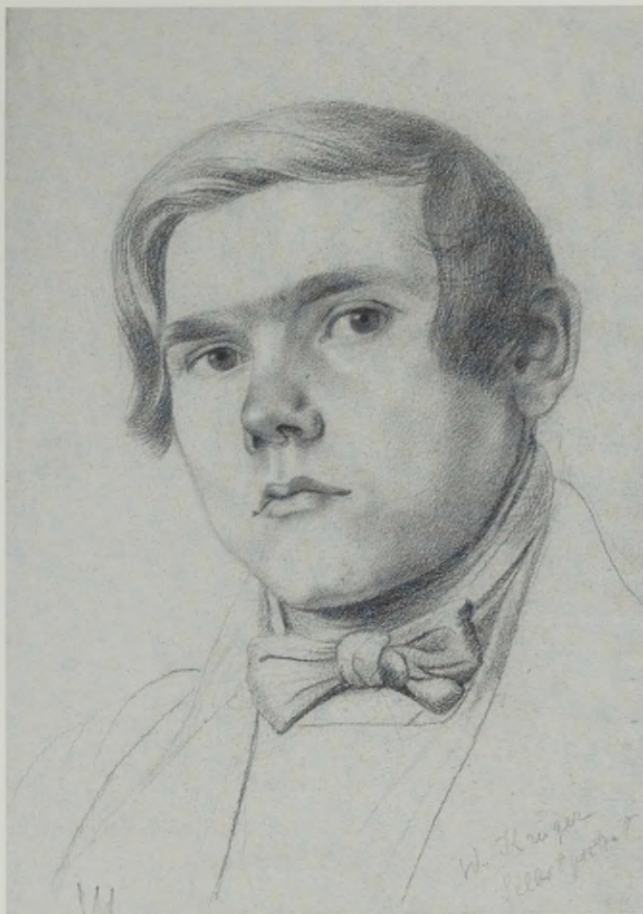
Um 1820

Woldemar Friedrich Krüger

1807 Kaave mõis Tartumaal/Kawa bei Dorpat - 1893 Tartu/Dorpat

Sündis eesti päritolu aidamehe pojana. Oli Raadi mõisas K. Ed. v. Lipharti mängukaaslaseks. Tartu Gümnaasiumis õppides olid tema joonistusõpetajad A. Ph. Klara ja A. M. Hagen. 1827 astus Tartu Ülikooli filosoofiateaduskonda ja asus õppima Senffi juures. 1830 reisis koos botaanik F. G. W. von Ledebouriga Riiga ja Berliini. Seejärel rändas Dresdenisse ning Praha ja Viini kaudu Münchenisse, kus hakkas tegelema litograafiaga. 1833 suundus koos Liphartiga Rooma ning tutvus kunstnike B. Thorwaldseni ja Fr. Overbeckiga. 1835 saabus tagasi Tartusse, kus asutas litograafiatöökoja. Tugeva konkurentsi tõttu G. F. Schlateriga müüs töökoja peagi Schlaterile. 1838 sai Tartu Gümnaasiumi joonistusõpetajaks. Andis samal ajal palju eratunde. 1845 nimetati Peterburi Kunstide Akadeemia vabakunstnikuks. 1847 reisis Hollandisse ja Saksamaale, et kopeerida maale. Oli kunstnikuna nõuandja nn pühapäevaakadeemias, mis ühendas Tartu kunstihuvilisi aadlikke ja literaate. 1856 lubati töötada joonistuskoolis ning alates 1858. aastast, pärast akadeemilist kraadi tõendava diplomi saamist, sai täievoliliseks õpetajaks. Töötas joonistuskoolis kuni 1891. aastani. Esinenud kunstinäitustel ja tegutsenud restauraatorina.

Wurde als Sohn eines Speicherwärters estnischer Abstammung geboren. War Spielkamerad von K. Ed. von Liphart im Gut Ratshof. Am Dorpater Gymnasium waren seine Zeichenlehrer A. Ph. Klara und A. M. Hagen. 1827 Studium an der philosophischen Fakultät der Universität mit Kunstlehre bei Senff. 1830 mit dem Botaniker F. G. W. von Ledebour Reise nach Riga und Berlin. Danach begab er sich nach Dresden und wanderte über Prag und Wien nach München. Hier schuf er seine ersten Lithographien und Radierungen. 1833 Reise mit K. Ed. von Liphart nach Rom, Bekanntschaft mit B. Thorwaldsen und Fr. Overbeck. 1835 Rückkehr nach Dorpat und Gründung der eigenen Lithographie-Werkstatt, die 1839 wegen der harten Konkurrenz doch verkauft werden musste. 1838 Ernennung zum Zeichenlehrer der Kreisschule und des Gymnasiums. Daneben erteilte W. F. Krüger viel Privatunterricht. 1845 erfolgte die Ernennung zum freien Künstler der St. Petersburgers Akademie der Künste. 1847 Reise nach Holland und Deutschland um die Gemälde zu kopieren. War künstlerischer Berater an der Sonntagsakademie - einem Kreis kunstinteressierter Adliger und Literaten in Dorpat. 1856 Erlaubnis zur Tätigkeit an der Zeichenschule, seit 1858 nach der Erhaltung des Diploms über den akademischen Grad - vollberechtigter Lehrer daselbst. 1891 ging der Künstler in den Ruhestand. Nahm an den Kunstaustellungen teil und arbeitete als Restaurator.

3. Woldemar Friedrich Krügeri autoportree

Pliiats. 28,2 x 25.

TKM 1308 B

Selbstporträt von Woldemar Friedrich Krüger

Bleistift.

Joonistamise algõpetus *Einführung in die Zeichenlehre*

3. K. A. Senff. Monument. Nädisvihik algajatele I

Punktmaneer. 19,5 x 17

TKM1352 G

*K. A. Senff. Monument. Vorzeichnungen für die ersten Anfänger, I. Heft
Punktiermanier*

4. K. A. Senff. Perspektiivi kujutamise näidis. Nädisvihik algajatele I

Ofort, punktmaneer. 20,5 x 23,7

TKM1344 G

*K. A. Senff. Vorzeichnung für Perspektivlehre. Vorzeichnungen für die ersten Anfänger, I. Heft
Radierung, Punktiermanier*

5. K. A. Senff. Joonistustarbed. Nädisvihik algajatele I

Punktmaneer. 23,6 x 21,1

TKM1349 G

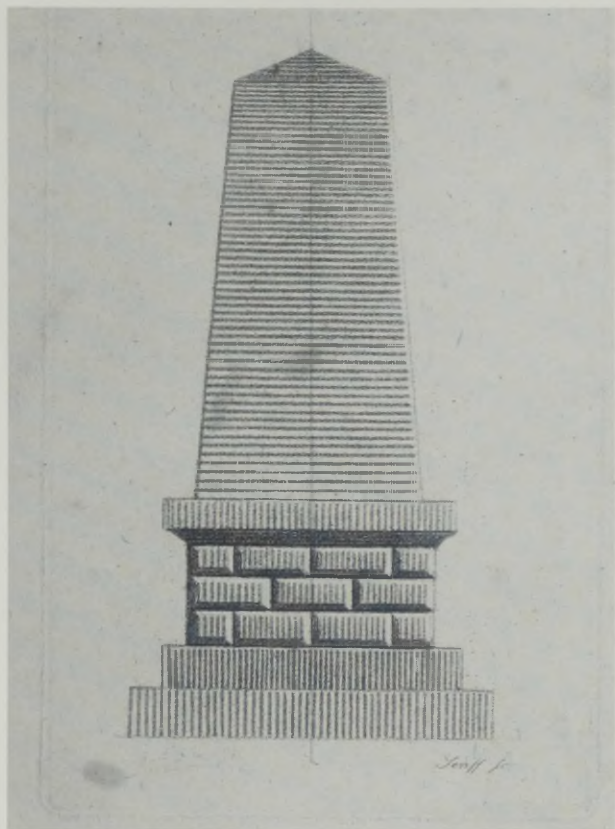
*K. A. Senff. Zeichengeräte. Vorzeichnungen für die ersten Anfänger, I. Heft
Punktiermanier*

6. K. A. Senff. Sinilille leht. Nädisvihik algajatele I

Punktmaneer. 24,1 x 20,1

TKM1346 G

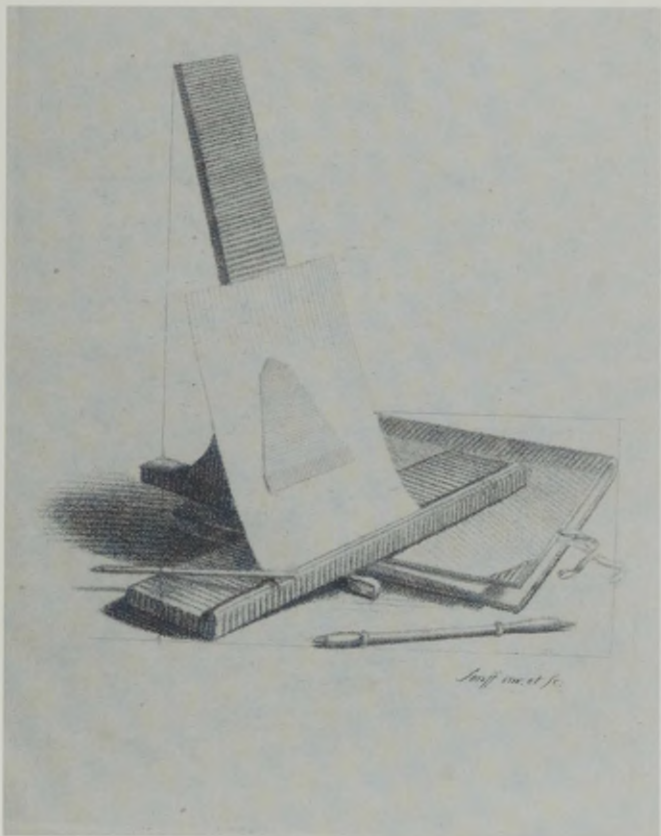
*K. A. Senff. Blatt des Veilchens. Vorzeichnungen für die ersten Anfänger, I. Heft
Punktiermanier*

Katalog nr 3

Katalog nr 4

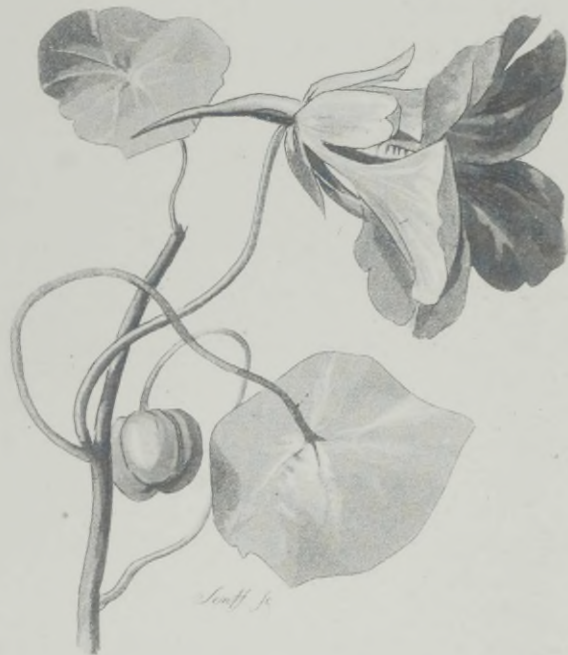
Katalog nr 5

Katalog nr 6

Katalog nr 7

Katalog nr 8

Valguse ja varju kujutamise lilledel ja viljadel
Darstellung von Licht und Schatten auf Blumen und Früchten

7. K. A. Senff. Priimula. Lilled I vihik

Akvatinta. 20 x 17

ÜR 5022

K. A. Senff. Primel. Vorzeichnungen Blumen, I. Heft

Aquatinta

8. K. A. Senff. Kress. Lilled II vihik

Akvatinta. 20 x 17

ÜR 5028

K. A. Senff. Kresse. Vorzeichnungen Blumen, II. Heft

Aquatinta

9. K. A. Senff. Puuviljad. Lilled ja viljade III vihik

Akvarell. 11,7 x 11,5

ÜR 4173

K. A. Senff. Früchte. Vorzeichnungen für Blumen und Früchte, III. Heft

Aquarell

10. K. A. Senff. Viinamarjad ja karp. Lilled ja viljade III vihik

Akvarell. 11,7 x 11,5

ÜR 4172

K. A. Senff. Weintraube und Schachtel. Vorzeichnungen für Blumen und Früchte, III. Heft

Aquarell

11. K. A. Senff. Kirsid ja valgesõstar. Lilled ja viljade III vihik

Akvarell. 11,7 x 11,5

ÜR 4175

K. A. Senff. Kirschen und weisse Johannisbeere. Vorzeichnungen für Blumen und Früchte, III. Heft

Aquarell

Katalog nr 10

Katalog nr 11

Katalog nr 13

Katalog nr 14

Maastiku joonistamise algõpetus

Zeichenlehre für Anfänger im Landschaftszeichnen

Adrian Zingg (1734 St. Gallen - 1816 Leipzig)

Dresdeni Kunstiakadeemia vasselõike õpetaja ja alates 1803. aastast professor. Viini ja Berliini Kunstiakadeemiate liige. On joonistanud palju maastikke ja koostanud joonistamise õpetamise eeskujulehti.

Lehrer der Kupferstichkunst, seit 1803 Professor an die Dresdener Akademie der Künste. Mitglied der Wiener und Berliner Akademie der Künste. Zahlreiche Landschaftszeichnungen; ausserdem verschiedene Publikationen für den Zeichenunterricht.

12. A. Zingg. Puude oksad. Algaja maastikujoonistaja näidisvihik I.

Ofort. 34,5 x 25. 1808

ÜR XIV 421 e

*A. Zingg. Die Äste der Bäume. Anfangsgründe für Landschaftszeichner, I. Heft
Radierung. 1808*

13. A. Zingg. Paju. Algaja maastikujoonistaja näidisvihik I

Ofort. 34,5 x 25. 1808

ÜR XIV 421 e

*A. Zingg. Weide. Anfangsgründe für Landschaftszeichner, I. Heft
Radierung. 1808*

14. K. A. Senff. Kask. Maastikujoonistamise näidised algajaile I. Puud

Akvatinta, ofort. 32,3 x 22

TKM1375 G

*K. A. Senff. Birke. Vorzeichnungen für Anfänger im Landschaftszeichnen, I. Heft. Baumschlag.
Aquatinta, Radierung*

15. W. Fr. Krüger. Üksik lehtpuu

Pliiats. 22,3 x 18,8

TKM1389 B

*W. Fr. Krüger. Einzelner Laubbaum
Bleistift*

16. A. M. Hagen. Puudesalu

Seepia. 33,4 x 46

TKM1319 B

*A. M. Hagen. Hain
Sepia*

17. K. A. Senff. Maastik varemete ja lambakarjaga. Maastikujoonistamise näidised algajaile II

Akvatinta, ofort. 27,8 x 38,9

TKM218 D

*K. A. Senff. Landschaft mit Ruinen und Schafen. Vorzeichnungen für Anfänger im Landschaftszeichnen, II. Heft
Aquatinta, Radierung*

Kataloog nr 16

Katalog nr 17

Antiigistuudium ja figuuri joonistamine

Studium der Antike und die Lehre des Figurzeichnens

Carl Christian Vogel von Vogelstein (1788 Dresden - 1868 Dresden)

Õppis Dresdeni Kunstiakadeemias. 1807 reisis läbi Tartu Sankt-Peterburgi, kus portreeteris seltskonnategelasi. Teada ca 800 portreejoonistust Euroopa väljapaistvamatest isikutest.

Studierte an der Dresdener Akademie der Künste. 1807 Reise durch Tartu nach St. Petersburg, wo er bedeutende Mitglieder der Gesellschaft porträtierte. Es gibt um 800 Porträts von berühmten Personen des öffentlichen Lebens Europas von C. Chr. Vogel.

18. C. Chr. Vogel von Vogelstein. Käsi (maali koopia)

Must ja valge kriit. 22,5 x 29,5. 1805

ÜR 10240

C. Chr. Vogel von Vogelstein. Die Hand (Kopie nach einem Gemälde)

Schwarze und weisse Kreide. 1805

19. W. Fr. Krüger. Rusikas käsi (maali koopia)

Must ja valge kriit. 22,3 x 14,5

TKM 1372 B

W. Fr. Krüger. Die zur Faust geballte Hand (Kopie nach einem Gemälde)

Schwarze und weisse Kreide

20. W. Fr. Krüger. Apostel Pauluse pea (detail P. Perugino maalist)

Pliiats. 25,1 x 18,2

TKM 1416 B

W. Fr. Krüger. Der Kopf des Apostels Paulus. (Detail des Gemäldes von P. Perugino)

Bleistift

21. K. A. Senff. Antiikne pea - Antinous.

Punktmaneer. 25 x 20,5

TKM 1350 G

K. A. Senff. Der antike Kopf - Antinous.

Punktiermanier

Johann Veit Schnorr von Carolsfeldt (1764 Schneeberg - 1841 Leipzig)

Leipzigi Kunstiakadeemia direktor. Mitmekülgne kunstnik - maalija, graafik ja joonistaja.

Direktor der Leipziger Akademie der Künste. Vielseitiger Künstler, bekannt als Maler, Graphiker und Zeichner.

22. J. V. Schnorr von Carolsfeldt. Naise pea ja Belvedere Apolloni pea. Joonistusnäidiste albumist

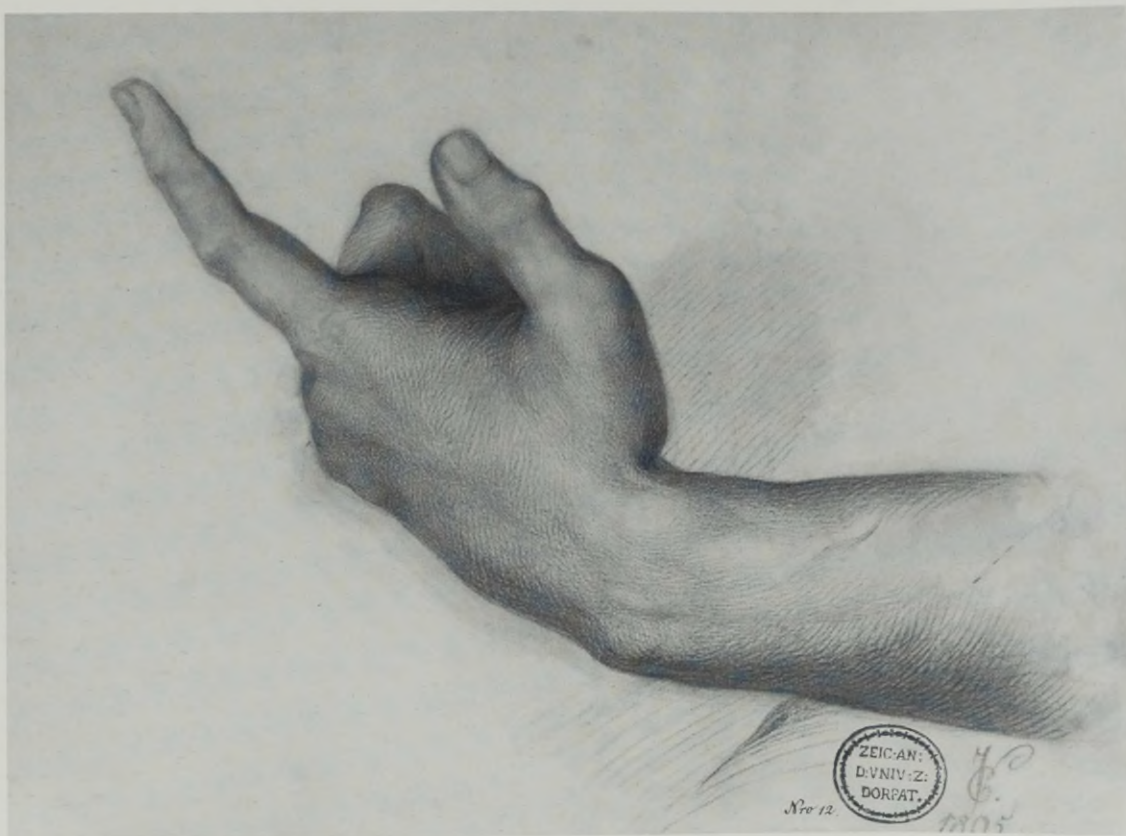
Schnorr's Zeichenbuch

Ofort, vaselõige. 32,4 x 47,4. 1816

ÜR XIV 421 x

J. V. Schnorr von Carolsfeldt. Frauenkopf und Kopf des Apollo von Belvedere. Aus Schnorr's Zeichenbuch.

Radierung, Kupferstich. 1816

Katalog nr 18

Katalog nr 20

Katalog nr 21

Maalimise õpetus: Lilled ja viljad

Malununterricht der Blumen und Früchte

Johann Samuel Arnhold (1766 Heynitz - 1827 Meissen)

Meisseni Kunstikooli professor. Tuntuks saanud lille- ja portselanimaalijana.
Professor an der Meissener Kunstschule. Besonders berühmt als Blumen- und Porzellanmaler.

23. J. S. Arnhold. Lilled kübaras

Guašš. 34,7 x 27

ÜR4145

J. S. Arnhold. Blumen im Hut

Gouache

24. K. A. Senff. Roosid

Guašš. 19 x 21,8. 1810. aastad

ÜR4155

K. A. Senff. Rosen

Gouache. Um 1810

25. K. A. Senff. Kirsioied

Guašš. 16,5 x 17. 1810. aastad

ÜR4160

K. A. Senff. Kirschblüten

Gouache. Um 1810

26. K. A. Senff. Lillekimp

Guašš. 26,4 x 25,7. 1810. aastad

ÜR4148

K. A. Senff. Blumenstrauss

Gouache. Um 1810

27. K. A. Senff. Päevalill

Guašš. 17 x 23,5. 1810. aastad

ÜR4158

K. A. Senff. Sonnenblume

Gouache. Um 1810

28. K. A. Senff. Mitmesugused viljad

Guašš. 18,7 x 25,5. 1810. aastad

ÜR4147

K. A. Senff. Verschiedene Früchte

Gouache. Um 1810

29. K. A. Senff. Viinamarjakobar

Guašš. 16,1 x 23,5. 1810. aastad

ÜR4152

K. A. Senff. Weintraube

Gouache. Um 1810

Katalog nr 23

Katalog nr 26

Katalog nr 28

Kataloog nr 29

Maastiku kujutamine natuuri järgi *Darstellung der Landschaft nach der Natur*

30. A. M. Hagen. Itaalia maastik

Õli, lõuend. 27 x 36,4. 1860

TKM 749 M

A. M. Hagen. Landschaft in Italien

Öl auf Leinwand. 1860

31. W. Fr. Krüger. Maastik jõega

Õli, papp. 43 x 59. 1877

TKM 744 M

W. Fr. Krüger. Landschaft mit dem Fluss

Öl auf Pappe. 1877

32. A. M. Hagen. Alpimaastik

Akvarell, guašš, tušš. 36,5 x 52,9. 1821-1822

ÜR 3670

A. M. Hagen. Alpenlandschaft

Aquarell, Gouache, Tusche. 1821-1822

33. A. M. Hagen. Mägimaastik

Seepia, guašš. 30,8 x 41,6. 1822

TKM 1294

A. M. Hagen. Berglandschaft

Sepia, Gouache. 1822

34. A. M. Hagen. Kaukasuse mäed Püha Jakobi kirikuga

Tušš, guašš. 18,9 x 27,2. 1829

TKM 1315 B

A. M. Hagen. Der Kaukasus mit St. Jakobs- Kirche

Tusche, Gouache. 1829

35. A. M. Hagen. Kaukasuse mäed Püha Jakobi kirikuga

Guašš. 20,2 x 27,7. 1829

TKM 358 A

A. M. Hagen. Der Kaukasus mit St. Jakobs- Kirche

Gouache. 1829

36. A. M. Hagen. Maastik varemetege (Cēsis)

Seepia, guašš. 28 x 44,8. 1843.

ÜR 3672

A. M. Hagen. Landschaft mit Ruinen (Wenden)

Sepia, Gouache. 1843

37. W. Fr. Krüger. Metsamaastik

Lito. 18,2 x 21,9. 1836-1839

TKM 1442 G

W. Fr. Krüger. Waldlandschaft

Litographie. 1836-1839

38. W. Fr. Krüger. Emajõe vaade

Must kriit, pliiats. 19,1 x 28,3

TKM 893 B

W. Fr. Krüger. Ansicht der Flusses Emajõgi

Schwarze Kreide, Bleistift

Alexandre Calame (1810 Vevey bei Genf - 1864 Mentone)

Maastikumaalija. 1835-1845 reisirid Pariisi, Saksamaale, Madalmaadesse ja Itaaliasse.
Landschaftsmaler. 1835-1845 Reisen nach Paris, Deutschland, Italien und in die Niederlande.

39. A. Calame. Alpijärvi Šveitsis. Maastikunäidiste sarjast *Sites variés paysages par Calame*

Lito. 51,4 x 65,7

ÜR 3245

A. Calame. Alpensee in der Schweiz. Aus Sites variés paysages par Calame

Lithographie

40. W. Fr. Krüger. Mägimaastik kuuskede ja veekoguga

Õli. 1844. 44,5 x 58

TKM 834 M

W. Fr. Krüger. Berglandschaft mit Fichten und dem Gewässer

Öl auf Leinwand. 1844

Katalog nr 30

Kataloog nr 31

Katalog nr 32

Katalog nr 33

Katalog nr 39

Katalog nr 40